
РОЗДІЛ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.12>

ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Губрієнко О.М.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій

Костроміна О.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій
<https://orcid.org/0000-0002-9471-237X>

Губрієнко О.М., Костроміна О.Г. Інститут захисту трудових прав як елемент системи трудового права.

Трудове право України відносять до найбільш соціальних галузей права, оскільки воно не тільки регулює трудові відносини, але й забезпечує реалізацію соціально-економічних прав працюючих. У нових умовах господарювання проблема забезпечення захисту трудових прав та законних інтересів працівників є надзвичайно актуальною.

У статті досліджується інститут захисту трудових прав як самостійний елемент системи трудового права. Розглядаючи інститут захисту трудових прав, проаналізовані визначення таких понять як: «система трудового права», «структура системи трудового права», «захист трудових прав», «форми захисту», «способи захисту», оскільки в юридичній літературі існують різні підходи щодо їх розуміння.

Захист трудових прав розглядається в різних значеннях, зокрема, й як інститут трудового права. Зазначено, що захист трудових прав розглядається як самостійний інститут трудового права (взьке розуміння захисту трудових прав), який презентує усі наявні у правовій системі та можливі для застосування способи (заходи) захисту трудових прав.

Інститут захисту трудових прав є одним з центральних інститутів трудового права. Зміст даного інституту складають: зміст основних трудових прав і свобод людини; форми захисту; способи захисту, за допомогою яких здійснюється захист; порядок захисту; умови правомірності реалізації права на захист трудових прав і свобод.

З метою вироблення ефективного механізму захисту трудових прав необхідно визначити поняття форми захисту трудових прав, її види й способи захисту. Форма захисту трудових прав визначена як порядок здійснення діяльності із захисту суб'єктивних трудових прав і законних інтересів. Цей порядок включає в себе комплекс організаційних дій, перелік яких залежить від предмета захисту та суб'єкта, права й інтереси якого захищаються. Спосіб захисту трудових прав визначений як конкретна дію, спрямована на захист суб'єктивних трудових прав та законних інтересів або на усунення перешкод щодо здійснення цих суб'єктивних прав.

Ключові слова: система трудового права, захист трудових прав, інститут трудового права, структура системи трудового права, форми захисту, способи захисту.

Gubrienko O.M., Kostromina O.G. Institute of Labor Rights Protection as an Element of the Labor Law System.

Labor law of Ukraine is one of the most social branches of law, as it not only regulates labor relations, but also ensures the implementation of socio-economic rights of workers. In the new economic conditions, the problem of ensuring the protection of labor rights and legitimate interests of employees is extremely important.

The protection of labor rights is seen in various senses, including as an institution of labor law. It is

noted that the protection of labor rights is considered as an independent institution of labor law (narrow understanding of the protection of labor rights), which presents all available in the legal system and possible methods (measures) to protect labor rights.

The Institute for the Protection of Labor Rights is one of the central institutes of labor law. The content of this institute consists of: the content of basic labor rights and human freedoms; forms of protection; methods of protection by which protection is provided; protection procedure; conditions of legality of realization of the right to protection of labor rights and freedoms.

In order to develop an effective mechanism for the protection of labor rights, it is necessary to define the concept of the form of protection of labor rights, its types and methods of protection. The form of protection of labor rights is defined as the procedure for the protection of subjective labor rights and legitimate interests. This procedure includes a set of organizational actions, the list of which depends on the subject of protection and the subject whose rights and interests are protected. The method of protection of labor rights is defined as a specific action aimed at protecting subjective labor rights and legitimate interests or to remove obstacles to the exercise of these subjective rights.

Key words: system of labor law, protection of labor rights, institute of labor law, structure of the system of labor law, forms of protection, methods of protection.

Постановка проблеми. Конституція України закріплює такі засади економічного розвитку Української держави, які соціально орієнтовані на ринкову економіку, що ґрунтується на верховенстві права, забезпеченні та гарантіях трудових прав і свобод людини, досягненні економічного добробуту Українського народу.

Трудове право України відносять до найбільш соціальних галузей права, оскільки воно не тільки регулює трудові відносини, але й забезпечує реалізацію соціально-економічних прав працюючих.

У нових умовах господарювання проблема забезпечення захисту трудових прав та законних інтересів працівників є надзвичайно актуальною. Стан додержання законодавства про працю характеризується зростанням порушень трудових прав громадян, зниженням рівня ефективності їх захисту. У зв'язку з цим перед наукою трудового права постало завдання визначити форми та способи захисту цих прав, механізм їх реалізації, зміст нового інституту в системі трудового права – захисту трудових прав, свобод та інтересів людини [1, с. 1].

Стан опрацювання проблематики. Проблеми захисту прав людини та громадянина дослід-

жуються науковцями різних галузей права. Окремі аспекти захисту трудових прав працівників досліджували, зокрема: В. М. Андріїв, В. Я. Буряк, Г. С. Гончарова, В. С. Венедиктов, В. В. Жернаков, С. І. Запара, Ю. Ю. Івчук, І. В. Лагутіна, Т. Г. Маркіна, О. Т. Панасюк, П. Д. Пилипенко, В. Г. Ротань, Л. М. Русаль, М. П. Стадник, Н. А. Циганчук, Г. І. Чанишева тощо.

Метою статті є дослідження інституту захисту трудових прав як самостійного елемента системи трудового права.

Виклад основного матеріалу. Інституалізація захисту трудових прав у якості самостійного елемента системи трудового права відбувається на загальнотеоретичному підґрунті, методологічним ядром якого є аксіологічне обґрунтування. Це передбачає ставлення до трудового права як вищої цінності [2, с. 30].

Розглядаючи інститут захисту трудових прав необхідно, передусім, визначитися з термінологією, зокрема, з поняттями: «система трудового права», «структура системи трудового права», «захист трудових прав», «форми захисту», «способи захисту», оскільки в юридичній літературі існують різні підходи щодо їх розуміння.

Так, Л. Могілевський дає наступне визначення системи трудового права: «це обумовлене об'єктивними факторами об'єднання сукупності предметно пов'язаних і внутрішньо узгоджених норм трудового права, які класифікуються (згруповуються) на відповідні інститути залежно від специфіки тих аспектів трудових і тісно пов'язаних із ними відносин, що регулюються цими правовими нормами» [3, с. 88].

Трудове право України – це функціональна система: окремі її підрозділи уособлюються у зв'язку з тими функціями, які вони здійснюють у процесі регулятивного впливу на суспільно-трудова відносини. Цим структурним елементам трудового права притаманні особливі функції. Якщо функції правових норм полягають у забезпеченні конкретизованого й деталізованого закріплення загальних масштабів (етапів) поведінки учасників трудових і тісно пов'язаних із ними відносин, їх прав, обов'язків та гарантій, то на інших, більш високих рівнях системи трудового права здійснюються функції, які забезпечують юридичну узгодженість правового впливу, цілісне, єдине регулювання суспільно-трудова відносин. Кожний рівень структури системи трудового права, згідно з особливостями здійснюваних функцій, має власну композицію, власний закон зв'язку елементів, що утворюють цей підрозділ. Окремі норми права притаманне поєднання таких елементарних частин, як гіпотеза й диспозиція, гіпотеза та санкція. На наступних рівнях поєднуються в єдині комплекси регулятивні, охоронні, дефінітивні та деякі інші норми. Для найвищого рівня – галузі трудового права – характерне складне

поєднання підгалузей, інститутів, підінститутів і норм права [4, с. 63–64].

Структура системи трудового права починається з норми права, що регулює трудові й пов'язані з ними правовідносини. У своїй сукупності норми трудового права, які регулюють однотипні суспільні відносини, утворюватимуть правові інститути трудового права, які в подальшому являтимуть собою більш складні його елементи [3, с. 90].

Захист трудових прав розглядається у таких значеннях: як мета трудового права; як функція трудового права; як принцип трудового права; як суб'єктивне право; як складова методу трудового права; як міжгалузевий правовий інститут; як інститут трудового права тощо [2, с. 32].

Захист трудових прав та інтересів працівників у широкому значенні пов'язаний з реалізацією захисної функції трудового права, яка, у свою чергу, відображує захисну функцію держави. Йдеться про встановлення високого рівня умов праці, державних гарантій трудових прав працівників, відповідальності за їх порушення.

Захист трудових прав та інтересів працівників у вузькому значенні пов'язується із забезпеченням додержання трудових прав, попередженням і профілактикою їх порушень, реальним поновленням незаконно порушених прав і встановленням трудовим законодавством та діями відповідних органів ефективною відповідальності роботодавців за порушення трудових прав працівників [1, с. 7].

Функція захисту (захисна функція) є галузевою функцією трудового права та являє собою певну комбінацію мети і завдань. Мета трудового права конкретизується у певних завданнях трудового права, які часто знаходять текстуальне закріплення у загальних положеннях нормативних актів.

Зокрема, це такі завдання: 1) встановлення гарантій трудових прав, свобод та інтересів учасників трудових правовідносин; 2) визначення змісту процедур (діяльності уповноважених органів або учасників трудових правовідносин) по відстоюванню трудових прав, інтересів, свобод [2, с. 32–33].

Захисна функція трудового права впливає з соціальної функції, однак є набагато ширшою за останню і відображається майже в усіх інститутах трудового права. Вона спрямована на захист трудових прав і законних інтересів суб'єктів трудового права в разі їх порушення. Зазначена функція проявляється під час здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, а також при розгляді трудових спорів [5, с. 27].

Соціальна функція трудового права все більше спрямована на утвердження прав працівників згідно з європейськими та міжнародними стандартами, рівної заробітної платні, а також зрівняння в можливостях реалізації права на працю в сучасних умовах господарювання. Зокрема, це

стосується скасування Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок», що зроблено з метою урівняти в правах чоловіків і жінок щодо доступу до праці. При цьому якщо раніше такі обмеження щодо праці жінок уважалися гарантіями щодо них з боку законодавця, то тепер їх функціональна спрямованість змінилася, сама наявність таких обмежень розглядається як порушення гендерної рівності [6, с. 74].

Захист трудових прав можна розглядати як певну ідею, галузевий принцип. Це передбачає універсальне значення для системного правового впливу на трудові відносини.

Керівна ідея захисту трудових прав має вираз у таких формулюваннях: принцип захисту, принцип свободи об'єднання для захисту прав і свобод (В. І. Прокопенко), безумовне право на скаргу (Л. С. Явіч), застосування санкцій за правопорушення та відновлення правопорядку (Л. С. Явіч).

Зміст ідеї захисту трудових прав незалежно від способу текстуального закріплення (або у випадках відсутності прямої текстуальної фіксації) полягає в наступному: будь-які перешкоди в реалізації трудових прав повинні бути усунуті, втрачені можливості уповноваженої особи максимально повно відновлені, а збитки, що виникли внаслідок перешкод (втрат), відшкодовані [2, с. 32–33].

Захист трудових прав розглядається як самостійний інститут трудового права (вузьке розуміння захисту трудових прав), який презентує усі наявні у правовій системі та можливі для застосування способи (заходи) захисту трудових прав.

Для позначення системного зв'язку усіх елементів захисту трудових прав використовується поняття механізм захисту трудових прав [2, с. 36].

Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників В. М. Андріїв визначає як систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких створюються умови для безперешкодної та повної реалізації прав, свобод та законних інтересів осіб, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту). Характерними рисами юридичного механізму забезпечення трудових прав працівників є такі: по-перше, він є складовою механізму правового регулювання; по-друге, будучи категорією широкою за обсягом, збирає воедино усі явища правової дійсності, які мають до цього процесу пряме чи безпосереднє відношення; по-третє, являє собою систему правових засобів, які знаходяться між собою в тісній взаємодії. Якість виконуваних ними функцій впливає на роботу інших частин і на результат функціонування механізму в цілому; по-четверте, є динамічним елементом правової системи суспільства [7, с. 13].

З метою вироблення ефективного механізму захисту трудових прав необхідно визначити поняття форми захисту трудових прав, її види й способи захисту.

Так, І. В. Лагутіна зазначає, що захист трудових прав та інтересів працівників являє собою сукупність юрисдикційних та неюрисдикційних форм, організаційних, процедурних і процесуальних способів, матеріально-правових заходів, спрямованих на припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених трудових прав і відшкодування заподіяної внаслідок таких порушень шкоди.

Форму захисту трудових прав та інтересів працівників І. В. Лагутіна визначає як діяльність уповноважених органів, працівника або його представника (професійної спілки) із захисту трудових прав і законних інтересів, які виявляються у застосуванні передбачених законодавством способів і заходів, спрямованих на припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених трудових прав і відшкодування заподіяної шкоди [1, с. 15].

На підставі аналізу різних точок зору щодо визначення поняття форми захисту трудових прав, сформулюємо наступне його визначення: це - порядок здійснення діяльності із захисту суб'єктивних трудових прав і законних інтересів. Цей порядок включає в себе комплекс організаційних дій, перелік яких залежить від предмета захисту та суб'єкта, права й інтереси якого захищаються.

І. В. Лагутіна визначає способи захисту трудових прав та законних інтересів як сукупність дій, що застосовуються юрисдикційними органами, самою уповноваженою особою чи її представником (профспілкою, іншими представниками працівників) з метою захисту трудових прав і законних інтересів шляхом припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених чи оспорюваних трудових прав і відшкодування заподіяної шкоди [1, с. 16].

На нашу думку, спосіб захисту трудових прав можна визначити як конкретну дію, спрямовану на захист суб'єктивних трудових прав та законних інтересів або на усунення перешкод щодо здійснення цих суб'єктивних прав.

Висновки. Отже, захист трудових прав працівників є важливою складовою демократичної, правової та соціальної держави, оскільки обов'язковою умовою існування такої держави є закріплення комплексу прав і свобод людини, а також наявність відповідного механізму їх визнання, додержання та ефективного захисту.

Інститут захисту трудових прав є одним з центральних інститутів трудового права. Зміст даного інституту складають: зміст основних трудових прав і свобод людини; форми захисту; способи захисту, за допомогою яких здійснюється захист; порядок захисту; умови правомірності реалізації права на захист трудових прав і свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2007. 20 с.
2. Панасюк О. Т. Начатки трудового права. Лекція 4. Спеціальні інститути загальної частини трудового права: навч.-практ. посіб. / О. Т. Панасюк. К.: Алерта, 2018. 82 с.
3. Могілевський Л. Співвідношення системи трудового права та системи трудового законодавства України. Підприємство, господарство і право. 2016. № 2. С. 87-91.
4. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Ю. Ю. Івчук; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2004. 155 с.
5. Трудове право України: підручник / С. В. Венедіктов. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 216 с.
6. Русаль Л. М. Види функцій трудового права. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2018. № 6, том 29 (68). С. 73-77.
7. Андріїв В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2012. 40 с.